

ЗБІРНИК ПЕРЕКАЗІВ

для
державної підсумкової атестації
з української мови

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України*

11
клас

Київ
Центр навчально-методичної літератури
2013

ДО ВЧИТЕЛІВ

Збірник переказів пропонується для проведення державної підсумкової атестації з української мови випускників 11-х класів усіх типів загальноосвітніх навчальних закладів.

Одним із стратегічних завдань реформування змісту мовної освіти є вироблення на основі державних стандартів системи та обсягу знань про мову й мовлення, мовних і мовленнєвих умінь, навичок, досвіду творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до світу, переорієнтація процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його компетентностей.

Нині провідними у вивченні мови є *когнітивно-комунікативний, особистісно зорієнтований, соціокультурний і компетентнісний підходи*. Зокрема, *компетентнісний підхід*, реалізуючись у Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти й навчальних програмах і відіграючи роль у формуванні освітнього простору, змінює також уявлення вчителів про оцінювання. Важливим стає не наявність в індивіда внутрішньої організації знань, особистих якостей і здібностей, а готовність і здатність застосовувати здобуті знання й набуті вміння й навички для розв'язання проблем, що виникають у житті й навчанні учнів, здобутті ними досвіду самостійності.

Отже, компетентність нині вважається передумовою успішної самореалізації випускника в суспільстві й передумовою розвитку самого суспільства, що і є результативним показником засвоєння змісту нового Державного стандарту базової й повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392).

З огляду на сучасні вимоги до мовленнєвої підготовки учнів, основною метою навчання української мови є формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами української мови – її стилями, формами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Переказ як форма контролю за відповідністю освітнього рівня випускників ЗНЗ чинним навчальним програмам ґрунтується на таких взаємопов'язаних мовленнєво-розумових процесах, як сприймання усного чи письмового мовлення, відтворення почутого або прочитаного й продукування (створення власних усних чи письмових висловлювань, що відповідають чотирьом зазначеним вище видам мовленнєвої діяльності. Переказ дає змогу виробити й перевірити комплекс життєво необхідних комунікативних умінь: сприймати й розуміти почуту інформацію, відтворювати її докладно (стисло чи вибірково); добирати необхідні мовні засоби; створювати самостійні висловлювання відповідно до комунікативних завдань, певного стилю, типу й жанру мовлення.

Подані в збірнику перекази передбачають розширення світогляду, збагачення духовного світу учнів, розвиток їхньої творчої уяви тощо.

Тексти адаптовано й відредагровано згідно з навчально-методичними вимогами до такого виду роботи, як докладний переказ. Основними критеріями добору текстів були: наявність у них стильової єдності, типологічної структури, що становить взаємодію різних функціонально-сміслових типів мовлення, урахування тематики текстів, їх змістовність, доступність, новизна й актуальність інформації та ін.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Переказ (переказування) з певною метою використовується на заняттях практично з усіх предметів. Головною метою переказів на уроках української мови є формування в школярів комунікативних умінь. Цим і визначається специфіка роботи над переказами різних видів, кожний із яких містить елементи творчості.

Письмовий переказ первинного тексту, крім орфографічних і пунктуаційних навичок, вимагає від учнів мовленнєвих умінь. До комплексних умінь, пов'язаних з переказом, належать такі:

- слухати й розуміти текст, усвідомлюючи тему та основну думку, логіку викладу, провідний тип мовлення (розповідь, опис, роздум), стиль мовлення, особливості авторського стилю;
- запам'ятовувати конкретні факти, послідовність викладу матеріалу;
- усвідомлювати взаємозумовленість мікротем, індивідуальний стиль автора (у тому випадку, якщо пропонується текст публіцистичного чи художнього стилю);
- відтворювати почуте в переказі з урахуванням виду переказу (докладний, стислий, вибірковий) та особливостей типу й стилю мовлення;
- оформлювати переказ у вигляді автономного висловлення (наявність початку і кінцівки в тексті);
- удосконалювати переказ відповідно до завдання первинного тексту, теми, основної думки, типу і стилю мовлення.

Одні з названих умінь розвиваються під час проведення всіх видів переказу, для формування інших необхідно використовувати певний його вид.

Систематичне використання переказу з послідовним його ускладненням забезпечить успішне виконання учнями всіх зазначених програмою видів робіт і сприятиме підвищенню рівня мовленнєвої культури, а також орфографічної, пунктуаційної, лексичної та стилістичної грамотності.

Таким чином, навчаючи школярів писати переказ, учитель повинен наголосити на тому, що і процес сприймання тексту, і створення першого варіанта свого тексту, і його редагування мають творчий характер.

Часто виникають запитання про те, чи можуть учні робити записи, щоб краще запам'ятати почуте.

Після (а не під час!) першого прослуховування можна порадити старшокласникам записати на чернетці слова і словосполучення, які їм видалися особливо виразними, яскравими.

Під час повторного прослуховування, коли повідомляється завдання, пов'язане з видом переказу (докладний, стислий, вибірковий) і характером критичного осмислення авторського тексту, учні уточнюють, чи правильно запам'ятали послідовність викладу тексту, фактичний матеріал (дати, імена, місце дії, події та ін.); визначають часові, причиново-наслідкові зв'язки, на яких не зосереджували увагу під час першого прослуховування; відзначають виражальні прийоми, використані автором. Учні можуть щось занотувати, проте вчителю слід наголосити, що в робочих матеріалах мають бути записані ключові слова, словосполучення, які підкреслюють своєрідність авторського стилю, оцінку зображуваного в тексті, ставлення до нього, можливе використання умовних графічних позначень тощо.

Важливим моментом у методиці проведення переказу є робота з чернеткою й редагування написаного. Формування вміння вдосконалювати написане відбувається на спеціальних уроках із мовленнєвого розвитку, під час вивчення лексики і граматики.

Варто наголосити учням, що складання плану на чернетці – це та частина роботи, від якої залежить успішне виконання завдання загалом, тому дуже важливо приділити їй 5–10 хвилин. План на чернетці може бути простий або складний; він допоможе учневі логічно і послідовно відтворити зміст почутого тексту, але в чистовий варіант не записується. Під час роботи з чернеткою учні також мають пам'ятати, що слід уникати невинуватих повторів, невдалого добору слів і синтаксичних конструкцій, неправильної розстановки розділових знаків.

Аналізуючи переказ, дуже важливо розглянути написаний учнями текст із погляду його відповідності таким параметрам:

- обсяг відтвореного висловлення (характеризується підрахунком лексем і речень);
- кількість мікротем;
- повнота розкриття теми та задуму висловлювання;
- логічна послідовність викладу думок;
- збереження типу, стилю і жанру мовлення;
- збереження (більшою чи меншою мірою) характерних для стилю й жанру мовлення мовних засобів.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Методика проведення ДПА у формі докладного переказу передбачає більшою самостійністю учнів у роботі з текстом, ніж під час написання навчальних переказів.

Під час державної підсумкової атестації робота повинна виконуватися самостійно, а тому вести під час самої атестації бесіду про те, що учням зрозуміло, що незрозуміло, безперечно, не потрібно. Також не проводиться усне переказування почутого й колективне складання плану до тексту. Дозволяється запис на дошці власних імен, географічних назв тощо, які можуть бути неправильно сприйнятими учнями на слух.

Для державної підсумкової атестації з української мови в загальноосвітніх навчальних закладах передбачається докладний переказ, робота над яким триває протягом 90 хвилин.

Чистовий варіант підписується на титульній сторінці так:

*Робота
на державну підсумкову атестацію
з української мови
за курс загальноосвітньої середньої школи
учня (учениці) 11 класу
(прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку)*

На першій сторінці (там, де стоїть штамп школи) проставляється дата цифрами (наприклад, 29.05.2013 р.), на другій – записується вид роботи, назва тексту для переказування й виконується атестаційна робота. На чернетці досить записати лише прізвище.

Зауважимо, що обсяг роботи (окрім титульної сторінки) може перевищувати 3 сторінки і потрібний буде подвійний аркуш-вкладка, у якому, починаючи з 5-ї сторінки, зазначається прізвище.

Дуже важливо, щоб учитель мав можливість спочатку прочитати текст мовчки і приготуватися до його озвучення з дотриманням необхідної тональності, виразності, інтонаційної відповідності синтаксису й пунктуації.

Учні повинні здати роботи не пізніше часу закінчення атестації.

Структура проведення письмової атестації може бути такою.

Перше читання тексту переказу вчителем і слухання його учнями.

Невелика пауза (близько 5-ти хвилин), протягом якої учні зосереджуються на почутому, можуть стисло записати основну думку, ключові слова, прізвиська, географічні назви, дати, цифри тощо.

Повторне читання первинного тексту вчителем і сприймання тексту на слух, під час якого учні можуть зробити записи на чернетці у вигляді плану, окремих слів, словосполучень, потрібних для розкриття основної думки, для зв'язку частин тексту тощо.

Виконання учнями на чернетці письмової роботи (плану, тексту переказу) у повному чи скороченому варіанті (для економії часу можна використовувати також скорочення окремих слів тощо).

Удосконалення написаного (редагування). Цьому етапу роботи учні повинні приділити 15–20 хвилин, що дасть змогу поліпшити мовне оформлення тексту, домогтися більшої точності у викладенні думок, знайти засоби для висловлення власного ставлення, оцінки, перебудувати речення в разі виникнення труднощів у розстановці розділових знаків, заміни слова, написання яких викликає сумніви.

Виконання роботи в чистовому варіанті (переписування). Учні повинні подбати про те, щоб робота була написана охайно, без виправлень, відповідно до норм оформлення письмового тексту (поділ тексту на абзаци тощо).

Перевірка учнями написаного в чистовому варіанті.

Під час докладного переказування відтворюється орієнтовно 65 % обсягу первинного тексту.

ОЦІНЮВАННЯ ПЕРЕКАЗУ

За переказ, за допомогою якого перевіряється загальний рівень мовленнєвої підготовки випускників, виставляється в атестат про середню освіту оцінка з української мови.

Якість змісту та мовного оформлення (грамотність) визначається за наведеними нижче критеріями:

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
І Початковий	1	Побудованому учнем (ученицею) висловленню бракує зв'язності й цілісності; лексичне та граматичне оформлення роботи потребують урізноманітнення.	15–16 і більше	9–10
	2	Побудоване учнем (ученицею) висловлення характеризується фрагментарністю; думки викладаються на елементарному рівні; лексика і граматична будова мовлення потребують збагачення й урізноманітнення.	13–14	
	3	Висловлення не є завершеним текстом; учень (учениця) слабо дотримується послідовності й чіткості під час викладення власних думок; уміння дотримуватися змістової та стилістичної єдності вироблені недостатньо; лексика і граматична будова висловлення потребують збагачення та урізноманітнення.	11–12	

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
II Середній	4	Висловлення учня (учениці) за обсягом становить дещо більше половини від норми і характеризується певною завершеністю, зв'язністю; розкриття теми має бути повнішим, ґрунтовнішим і послідовнішим; чіткіше мають розрізняватися основна та другорядна інформація; потребує урізноманітнення добір слів, під час переказу більше має використовуватися авторська лексика.	9–10	7–8
	5	За обсягом робота учня (учениці) наближається до норми, у цілому є завершеною; темою значною мірою розкрито, проте вона потребує глибшого висвітлення; має бути увиразнена основна думка, посилена єдність стилю, урізноманітнене мовне оформлення.	7–8	
	6	За обсягом висловлення учня (учениці) сягає норми, його тема розкрита, виклад загалом зв'язний, але вміння самостійно формулювати судження, належно їх аргументувати, точніше добирати слова та синтаксичні конструкції потребує вдосконалення.	5–6	

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
III Достатній	7	Учень (учениця) самостійно створює зв'язний, з елементами самостійних суджень текст (з урахуванням виду переказу), вдало добирає лексичні засоби (використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), але вміння чітко висвітлювати тему, послідовно її викладати, належно аргументувати основну думку потребує вдосконалення.	4	5-6
	8	Учень (учениця) самостійно будує повне (з урахуванням виду переказу), осмислене висловлення; у цілому ґрунтовно висвітлює тему, добирає переконливі аргументи на користь власної позиції, однак словник, граматичне і стилістичне оформлення роботи потребують урізноманітнення.	3	
	9	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний, логічно викладений текст (з урахуванням виду переказу); у цілому розкриває тему, висловлює основну думку (авторську позицію); вдало добирає лексичні засоби (викорис-		

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
		товує авторські засоби виразності, образності мовлення), однак уміня виразно висловлювати особисту позицію і належно її аргументувати потребує вдосконалення.	1+1 (негруба)	
IV Високий	10	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний (з урахуванням виду переказу) текст (зіставляє свою позицію з авторською); робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту.	1	3
	11	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний текст (з урахуванням виду переказу); уявляє комунікативне завдання; аргументовано й чітко висловлює власну думку (уявляє авторську позицію), робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю.	1 (негруба)	2

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
	12	Учень (учениця) самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою та оформленням висловлення відповідно до мовленнєвої ситуації; повно, вичерпно висвітлює тему; аналізує різні погляди на той самий предмет; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю і різноманітністю, стилістичною довершеністю.	–	1

Примітка. У письмових висловленнях ураховують наявність:

- 1) орфографічних і пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації (перша позиція);
- 2) лексичних, граматичних і стилістичних помилок (друга позиція).

Під час виведення єдиної оцінки за письмову роботу до кількості балів, набраних за зміст переказу, додається кількість балів за мовне оформлення (грамотність) і їх сума ділиться на два. При цьому якщо частка не є цілим числом, то вона заокруглюється в бік більшого числа. Загалом підрахунок здійснюється так:

$$\text{Зм.} - 2 \text{ (9 б.)} \text{ МО} - 3; 5 \text{ (8 б.); } (9 + 8) : 2 = 9 \text{ б.}$$

Це означає, що за змістом (Зм.) учнівська робота має недоліки за двома показниками, а в мовному оформленні (МО) учень зробив 3 орфографічні та пунктуаційні (сумарно) помилки, 5 лексичних, граматичних і стилістичних (сумарно) помилок. Це дає змогу за зміст поставити 9 балів, а за мовне оформлення (грамотність) 8 балів (згідно з поданими вище критеріями). Сума цих балів ділиться на 2, і оскільки частка не є цілим числом ($17 : 2 = 8,5$), то вона заокруглюється в бік більшого числа (9 б.).

У процесі оцінювання переказу враховується також характер помилок. Серед них слід виділяти негрубі (тобто такі, що не мають істотного значення для характеристики грамотності), повторювані та однотипні.

До негрубих помилок, зокрема, належать такі:

- у винятках з усіх правил;
- у написанні великої букви в складних власних найменуваннях;
- у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками;
- у випадках, коли замість одного знака поставлено інший;
- у випадках, які вимагають розрізнення *не* і *ні* (у сполученнях *не хто інший, як...*; *не що інше, як...*; *ніхто інший не...*; *ніщо інше не...*);
- пропуск одного зі сполучуваних розділових знаків або порушення їх послідовності;
- заміна українських букв російськими.

Під час підрахування помилок:

- дві негрубі вважаються за одну помилку;
- повторювані орфографічні помилки (в одному й тому самому слові, яке вживається кілька разів, або в однокореневих словах) вважаються за одну помилку (скільки їх не було б);
- однотипні помилки (помилки на одне правило, але в різних словах) вважаються різними помилками;
- п'ять виправлень (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки.

Слід зазначити, що складений учнями план під час виставлення оцінки не враховується.

Під час перевірки та оцінювання роботи вчитель може звернутися до чернетки, якщо вважає, що помилкові написання в чистовому варіанті викликані стомленістю учня, а не серйознішими причинами.

Крім того, коли йдеться про оцінювання атестаційної роботи, слід мати на увазі, що об'єктивна оцінка творчих робіт учнів може бути результатом не лише уважної перевірки, підрахунку помилок, правильної їх класифікації, а й гнучкого підходу вчителя.

Звертається увага на різноманітність словника й граматичної будови мовлення. Якщо учень доречно вживає лексичні та граматичні синоніми, добираючи саме ті засоби, що сприяють не тільки правильності, а й особливій точності, виразності мовлення, якщо синтаксична будова тексту неоднотипна (ви-

користано складні речення, прості ускладнені речення, різні способи передачі чужого мовлення тощо), то така робота може бути високо оцінена навіть за наявності деяких недоліків (така сама кількість недоліків у роботі, що не вирізняється різноманітністю словника й граматичної будови, може призвести до зниження оцінки на бал).

Переказ перевіряється не більше трьох днів.

ПОРАДИ УЧНЯМ

ЯК НАПИСАТИ КОНТРОЛЬНИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ

1. Уважно прослухайте текст для докладного переказу.
2. За потреби запишіть на чернетці ключові слова і словосполучення, конкретні найменування (прізвища, географічні назви, дати, цифри тощо).
3. Визначте стиль, тип, жанр мовлення, тему та основну думку тексту.
4. Під час повторного прослуховування тексту зробіть записи на чернетці у вигляді плану, окремих слів і словосполучень, потрібних для розкриття основної думки, зв'язку частин тексту тощо.
5. Поміркуйте над змістом і послідовністю викладу матеріалу переказу.
6. На чернетці напишіть докладний переказ тексту, підпорядковуючи висловлення темі та основній думці, дотримуючись композиції, мовних і стильових особливостей, авторського задуму (роботу можна записувати як у повному, так і в скороченому варіанті).
7. Відредагуйте написане для поліпшення мовного оформлення своєї роботи, подбайте про точність висловлення думок, розстановки розділових знаків тощо.
8. Перепишіть роботу начисто охайно, без виправлень, відповідно до норм української літературної мови.
9. Здійсніть перевірку написаного в чистовому варіанті.

ТЕКСТИ ДЛЯ ПЕРЕКАЗІВ

1. Багатство української мови

Усе життя наше пов'язане з мовою. Завжди ми шукаємо найточнішого вираження думок або почуттів словом. Можливості нашого пізнання безмежні, і невичерпні можливості розвитку мови. Тому треба постійно піклуватися про здоров'я нашого слова, оберігати його коріння, леліяти його цвіт. Тоді наша мова буде запашною, багатою і співучою, сповненою музики й чару, життєвої правдивості й поетичності, як не раз на цьому наголошував Олесь Гончар.

Послухайте історію, яка відбулася в далекому 1916 році, коли Галичина належала до Австрії.

У купе швидкого потяга «Львів–Відень» їхали англієць, німець та італієць, четвертим був відомий львівський юрист. Заговорили про мови. Кожен почав вихваляти свою. Першим – англієць. Він стверджував, що Англія – країна великих завойовників і мореплавців, які славу англійської мови рознесли по всьому світові. Англійська мова – мова Шекспіра, Байрона, Діккенса та інших великих літераторів і вчених. Англійській мові належить світове майбутнє.

– Ні в якому разі, – гордовито заявив німець. – Німецька мова – це мова двох великих імперій: Великонімеччини й Австрії, які займають половину Європи. Це мова філософії, техніки, армії, медицини. І тому, безперечно, німецька мова має світове значення.

Італієць посміхнувся й тихо зауважив, що вони обидва помиляються. Італійська мова – це мова сонячної Італії, мова музики. Мелодійною італійською мовою написано кращі твори епохи Відродження, лібрето загальновідомих опер Верді, Пуччіні, Россіні та інших великих італійців. Тому італійській мові належить бути провідною у світі.

Українець промовив, що він не вірить у світову мову. Хто домагався цього, потім був гірко розчарований. Ідеться про те, яке місце відводиться українській мові поміж названих мов. Далі він наголосив на тому, що міг би також сказати, що його рідна мова – це мова незрівнянного сміхотворця Котляревського, мова геніального Тараса Шевченка, мова кращої з кращих поетес світу Лесі Українки, мова українського філософа-мислителя Івана Франка, який вільно володів п'ятнадцятьма мовами, у тому числі нахваленими тут, проте рідною для нього була українська. Українською мовою звучить понад триста тисяч народних пісень, тобто більше, ніж у німецькій, англійській та італійській разом узятих.

– Я можу назвати ще багато славних імен свого народу, проте вашим шляхом не піду, – сказав українець. – Ви, по суті, нічого не сказали про багатство й можливість ваших мов. Чи змогли б ви, скажімо, кожен своєю мовою написати невелике оповідання, у якому всі слова починалися б, приміром, з однієї букви?

– Ні, ні, ні! Це неможливо, – відповіли англієць, німець, італієць.

– Ось у ваших мовах це неможливо, а нашою це зовсім просто. Назвіть якусь букву, – звернувся він до німця.

– Хай буде «п», – сказав той.

І українець склав таке оповідання. У купе заплодували, і всі визнали: милозвучна, багата українська мова житиме вічно поміж інших мов світу...

Однак повернімося в наші дні, замислімося над долею України, її майбутнім, яке залежить сьогодні насамперед від послідовності й рішучості в проведенні заходів, спрямованих на формування підвалин поліетнічної, але власне української держави, на реальне утвердження державності української мови в усіх сферах використання.

(454 слова)

За П. Столярчуком

2. Український центр Європи

Це гарне місце. Води Тиси й дорога, що в'ється вздовж неї, малюють на землі витончений античний візерунок; щільно вкриті лісом гори підходять близько й круто, створюючи враження не тільки захищеності, а й відчуженості від світу, навіть найближчого. Встановлення кілька років тому скромного знака «Центр Європи» в кількох кілометрах від закарпатського міста Рахова стало не тільки одним з проявів незалежності України, а, може, навіть демонстрацією її приналежності до Заходу і висловом певної претензії на цю приналежність.

Однак при згадці про український центр Європи іноземці зазвичай здивовано знизують плечима і, не зупиняючись, переходять на інші теми. Чому? Та тому, що центр Європи, як знає кожен громадянин світу, – то щось зовсім інше, ніж маємо сьогодні в Україні: достаток для більшості людей, конституційні свободи, чисті й прикрашені, як світлиця в гарній господині, міста, сяюча мережа довершених доріг...

Однак зазирнімо в майбутнє. Що буде з нами, з Європою, зі світом через сто, двісті років? Історія однозначно свідчить, що найнепохитніші для сучасників тієї чи іншої епохи реалії життя можуть зникати зовсім або переживати неймовірні метаморфози. Одні, колись нікому не відомі, міста й країни на-

бувають значення й могутності, інші відходять у небуття або втрачають свою колишню світову велич. Скажімо, на початку XVII століття на карті світу ще не було такого міста, як Нью-Йорк, який сьогодні є фінансовим центром усього світу. А приблизно в той самий час зійшла нанівець військова й торговельна могутність Венеції з її непереможним флотом і переповненими золотом банками. Захід же обертався тоді навколо Парижа, Лондона, Амстердама, Відня. Останні два міста не зберегли до наших часів свого колишнього світового впливу. Сьогодні «все тече, все змінюється» й «усе минає» так швидко, як ніколи раніше. Проте сучасники не здатні не тільки адекватно оцінювати, а й помічати ті зміни. Це потім історики майбутнього все розкладуть по полицях, а про нас казатимуть: «Сліпі, сліпі, сліпі».

Протягом тисячоліть центри торгівлі, промисловості, культури мігрували з однієї країни до іншої – з одного міста до іншого, бо політика, наука і культура творилися переважно в містах. Чи завжди буде саме так? Здається, що людям уже трохи набридло жити в натовпі й на асфальті мегаполісів.

І чому б не уявити, що через недовгий час фактичними центрами життя і творчості людства стануть саме такі оази в урбаністичних джунглях, як наші Карпати? Місця, яких у Європі залишилося не так уже й багато. Місця, де до горизонту котяться блакитні хвилі карпатських хребтів, на схилах яких плавають хмарки; де по дну кожної ущелини біжить між щедро завітчаними берегами прозорий примхливий «потічок»; де на поверхню землі всюди пробиваються до послуг мандрівників джерельця холодної смачної мінеральної води, а всі найвищі й найкрутіші галявини так ретельно оброблені косарями, що можуть змагатися з бірюзовими британськими газонами. Якщо ми збережемо це Богом дане нам багатство, то воно має всі шанси стати в недалекому майбутньому справжнім і дуже привабливим «Центром Європи».

(458 слів)

За К. Гудзик

3. Пісня і любов

Скільки з уст народу нашого можна почути різних легенд, переказів, скільки пісень, приказок, співаночок, оповідок – трагічних і смутних, веселих і безжурних, – скільки всіх цих багатств можна записати по наших українських селах, хуторах!

Кілька років тому в Чигирині від сивої, спрацьованої за довге життя бабусі я почув зворушливу легенду. Бабуся сиділа на ослоні у своїй тісенькій хатині, а довкола неї, по стінах, барвисто цвіли рушники, вишиті її сухими жилавими руками. Її тихий голос дзвенів чисто, ніби Холодноярський струмок:

– Жила в нашому містечку дівчина-красуня. Струнка, чорноброва, з тугою косою за плечима, знала безліч старовинних пісень і співала їх так, що навіть людина, яка й мови української не знала, танула серцем, ронила щиру сльозу, бо вчувала в тих мелодіях, звичайнісіньких буденних словах красу душі народної. Звали ту дівчину Оленою, і мала вона от-от повінчатися зі своїм нареченим. Палко й вірно вони кохали одного. Та заступили світ чорні хмари війни. Топтали й ганьбили землю нашу злі вороги. Провела Олена свого любого на фронт, провела та й стала чекати...

І тільки тоді, як звільнився наш край Чигиринський з-під фашистських чобіт, тільки тоді приніс листоноша жаданий трикутничок. І не від Тихона, ні... Друзі його писали, що лежить її суджений у далекому лазареті смертельно поранений і марить її ім'ям... Називає адресу, кличе Олену, просить привезти води з джерела, що на Замковій горі, благає долю, аби Оленин голос почути і з її уст народною піснею свою душу наповнити. Хутко зібралася дівчина й подалася до щастя свого аж за Урал. Відшукала, до спопелілих уст припала, джерельною водою напувала й тихо співала улюблену Тихонову пісню, яку він найбільше поривався слухати у весняні вечори під вербами біля Тясмину:

Ой у лузі та ще й при березі червона калина...

І побачила Олена, як із тим її співом, її тихим сердечним голосом дедалі ясніше розплющувалися карі очі коханого, а на його блідому, украй змарнілому обличчі тепло світилася усмішка. Дні й ночі просиджувала біля нього.

А коли забирала додому німецького каліку, лікар-хірург відкликав Олену і сказав наодинці: «Не ми, а ваша любов, ваші пісні народні врятували солдата від смерті».

– Чудова легенда, – сказав я бабусі й зауважив: – Тепер та дівчина, мабуть, як і ви, – старенька й сива...

– Ні, – усміхнулася бабуся, – вона ніскілечки не постаріла, залишилася, як і тоді, молодою. Любов і пісня вберегли її від старості.

Пізніше я поцікавився в одного з чигиринських журналістів, чи не чув він, бува, такої легенди.

– Як не чув? Ви говорили з її героїнею, Оленою Прокопівною – матір'ю шести синів. Жаль, Тихін Іванович торік помер.

Ані ліку, ані віку подібним легендам, переказам. Живуть, примножуються, квітнуть. Передаються з покоління в покоління історія народу, його душа, характер, вдача. Який же великий, неосяжний і безсмертний скарб культури народу нашого маємо ми успадкувати!..

(444 слова)

За С. Носанем

4. Світове Дерево

Світове Дерево – це відображення цілісної картини будови Всесвіту, яка була характерна не тільки для світогляду всіх слов'ян, а й усіх індоевропейських народів. Про універсальність образу дерева свідчить його розуміння в різних міфологіях як Дерева Життя, Райського дерева, Дерева пізнання (інколи їх розрізняють, але здебільшого вони мають низку однакових функцій).

Світове Дерево – модель триєдиної вертикальної структури Всесвіту – три царства: небо (Боги), земля (люди), підземний світ (предки). Кожне з трьох царств має свою символіку в образах тварин, птахів чи небесних світил. Так, верхній небесний світ (крону дерева) представляють сонце, місяць, зорі й різні птахи: соколи, голуби, орли, соловей, зозуля. Середній світ (стовбур дерева) – бджоли, куниці, домашні тварини. Нижній світ (коріння) – бобри, риби, змії. Вертикальна триєдність Світового Дерева сакралізує число три і взагалі трійцю.

Горизонтальна площина цього Світового Дерева чітко структурована на чотири грані в образі статуї Світовида. Його чотириликість орієнтована на чотири сторони світу – північ, південь, схід, захід, якими опікуються відповідно Боги: Мокоша, Дажбог, Лада і Перун. Горизонтальна єдність Дерева Життя сакралізує число чотири.

Сума горизонтальних і вертикальних числових символів становить священне число сім, а при множенні трьох на чотири отримуємо священне число дванадцять. Саме ці числа як символи космічної будови Всесвіту найчастіше згадуються в міфологічних і казкових сюжетах українського фольклору: три яблука, чотири вітри, сім зірок, дванадцять джерел тощо.

Дерево Життя розглядається і як жіноче, і як чоловіче начало. Наприклад, верба тісно пов'язана з водою (росте над водою, що вказує на підземні джерела). Чоловіча символіка притаманна дубу, явору, винограду, плющу, кедру.

Дерево Життя чи Дерево Роду – найпоширеніші мотиви народного мистецтва, особливо вишивки на рушниках, малюн-

ки на печах і дверях українських хат, керамічних кахлях і посуді (тарелях, глечиках). В українських міфах життя дерев і життя людей взаємообумовлені, що особливо виявилось в давньому звичаї саджати дерево при народженні дитини. Вважалося, що якщо дерево буде добре рости, то й дитина також буде добре розвиватися.

Обрядове прикрашання дерева всіма плодами землі є даниною магії родючості – побажання, щоб усі рослини давали плоди. На цю функцію вказує звичай прикрашати Різдвяну ялинку яблуками й горіхами, а також цю функцію виконує Дідух – житній сніп, який у Святвечір заносять у хату й ставлять на покуті.

У серцевині Дерева Життя заховані саме життя й найвища його мета – безсмертя. Віра у вічність життя виробила філософське ставлення до смерті. Життя не може померти, воно може залишити дерево, тварину чи людину.

Водночас саме Дерево Життя символізує центр світу. Цей мотив центру світу й центру роду яскраво відображений у колядках, українських обрядових піснях, де Світовим Деревом виступають дуб, явір, сосна, верба, яблуня, береза, калина, горобина, липа тощо.

Давній і стійкий міфопоетичний образ дерева, яким пронизана релігійна й обрядова сфера життя наших предків, дає підстави припустити існування первісного міфу про створення Світу Богом як посадки Дерева, яке стало початком подальших народжень.

(453 слова)

За Г. Лозко

5. Героїчна пісня як засіб зміцнення лицарського духу

Професійні співці, виконавці героїчних пісень, були невід’ємним елементом військової культури всіх народів. В історії античного світу є цікавий випадок, що трапився ще за шістьсот років до нашої ери. У той час воїни-спартанці опинилися в безвихідному становищі, звернулися до Афін за військовою допомогою. Афіни замість війська прислали їм на допомогу лише одного чоловіка – кульгавого співця Тіртея. Спочатку спартанці обурилися такою «підмогою». Але він своїми піснями й грою на арфі так підняв бойовий дух воїнів, що спартанці відчайдушно кинулися в бій і розбили в десятки разів більше вороже військо.

Засобом підняття лицарського духу в козаків були героїчні пісні, де оспівувались і славилися подвиги героїв. Козаки з радістю йшли на смерть, на муки, знаючи, що своїм прикла-

дом, своїм подвигом вони надихнуть на боротьбу тисячі інших нових героїв. Тому пісням надавалося надзвичайно великого значення, вважалося, що пісні здатні приносити перемогу воїнам у бою.

Часто співцями ставали самі воїни. Недарма на народній картині ідеальний воїн козак Мамай завжди зображений із кобзою в руках. Багато козаків, які через рани або старість не могли воювати, брали в руки кобзу і йшли будити народ до боротьби. Саме кобзарі під час народних повстань своїми піснями поширювали вісті про славетні події по всій Україні.

Багато українських полководців, знаючи вплив героїчної пісні на дух війська, нерідко самі складали бойові пісні для своїх воїнів. У старовинних хроніках зазначено, що козаки, коли йшли в бій під Берестечком, співали бойові пісні-гімни, складені гетьманом Петром Сагайдачним. Богдан Хмельницький, Іван Сірко, Іван Мазепа, Максим Залізняк і багато інших козацьких воєначальників також прекрасно грали на кобзі й були авторами пісень.

Пісня не лише підносила дух людини, а й у поєднанні з іншими вправами слугувала важливим засобом вироблення загальної витривалості організму. Виконання пісні під час тренування надзвичайно ускладнює вправи й водночас дуже ефективно тренує дихальний апарат і витривалість воїна, що має важливе значення в бою.

У свідченнях чорноморських козаків докладно описується стародавній козацький спосіб лікування піснею, коли пораненому не давали спати близько трьох діб. Лежав поранений воїн у польовому таборі чи в курені, перед його очима розклали вогонь, блиск якого полегшував тугу, яка відчувається від втрати крові й надлишку тілесних страждань. Коло його узголів'я били в бубни й співали бойових пісень. Тобто саме пісня давала змогу досягти бажаного психофізичного ефекту на свідомість воїна й включити приховані резервні можливості організму.

А в поєднанні з бойовим танцем пісня давала змогу козакам досягти такого особливого стану свідомості, коли їхні сили, у буквальному розумінні слова, подесятерялись.

Тому, поєднуючи бойові вправи й танці з піснями, наші предки чудово знали, що роблять. І не дивно, що іноземці, описуючи побут козаків, зазначали, що вони цілими днями тільки співають і танцюють, а потім, в один голос, дивувалися їхній надлюдській силі, витривалості й неймовірним подвигам у бою.

(450 слів)

За Т. Каляндруком

6. Перлина Поділля

Національний природний парк «Подільські Товтри» – осередок збереження ландшафтного й біологічного різноманіття, історико-культурної спадщини Поділля. Він також є центром оздоровчого й пізнавально-спортивного туризму.

У 1995 році в Софії було прийнято Всеєвропейську стратегію біологічного й ландшафтного різноманіття, яка передбачає у всіх регіонах Європи забезпечити охорону видів рослинного і тваринного світу, унікальних ландшафтів, створення всеєвропейської екологічної мережі, у якій особливу роль відведено природоохоронним територіям.

Науково-технічний прогрес, поряд із позитивними зрушеннями в багатьох галузях техніки, одночасно негативно позначився на біологічному різноманітті через порушення природних екосистем і взаємозв'язків між окремими ланками життя на планеті.

Сьогодні дедалі очевиднішим стає те, що охорона біожиття природи неможлива без охорони, збереження і відновлення цілісних екосистем. Людство дійшло переконання, що такими осередками мають стати природоохоронні установи, зокрема біосферні заповідники й парки.

Найпоширенішими природоохоронними установами нині виступають національні природні парки. На них і покладаються великі надії та сподівання щодо збереження, охорони і відтворення ще не до кінця знищених природних осередків життя.

Національний природний парк «Подільські Товтри» в регіоні Поділля виступає єдиним природоохоронним осередком, де можливі планомірні багаторічні спостереження за зміною природних процесів, поведінкою рослин і тварин (особливо раритетів) і розробка наукових основ їх збереження. У природоохоронній сфері такі парки є основним полігоном для багатолітніх моніторингових спостережень.

Парк «Подільські Товтри» діє в межах Хмельницької області з метою збереження унікального витвору природи – Подільських товтр, а з ними і генофонду сукупності рослин, тварин, грибів та бактерій. За площею він є найбільшим у Європі. Сакральною перлиною, завдяки якій і створено парк, є збереження та охорона феномена природи – Подільських товтр, які не мають аналогів у Європі. Зважаючи на їхню неповторність, стратегічне значення для природи регіону, клімато- і гідрологічну роль, специфічний рослинний і тваринний світ, не одне покоління дослідників – як вітчизняних, так і зарубіжних – непокоїло його збереження й охорона.

Більша частина Товтрового пасма вкрита лісами, де лісоутворювальною породою є дуб звичайний, а супутньою породою до дуба – граб звичайний, ясен звичайний, клен гостролистий, явір. У зоні селища Сатанова ще дивом зберігся осередок природного насадження бука європейського, який тут є східною межею ареалу. Цей об'єкт теж має статус заповідника державного рівня.

Значно менша частина Товтрового пасма представлена степовими або змішаними лісостеповими територіями. Саме вони є найбільш цікавими в науковому відношенні утворами, оскільки тут найбільше зростає рідкісних видів рослин і їх угруповань. Сприятливі кліматичні умови Товтрового пасма обумовили розвиток різноманітного флористичного багатства рослинного покриву, фауни, ландшафтної мозаїчності місцевості.

Саме завдяки Товтровому пасму регіон Поділля за рослинним різноманіттям посідає третє місце після Криму та Карпат. За уточненими даними перегляду флори, на території парку зростає 1300 видів судинних рослин, з яких майже 300 є рідкісними й цінними для науки. Це рідкісні види та види з Червоної книги України, Європи, Бернської конвенції.

(441 слово)

За С. Ковальчуком

7. Закарпатський фольклор

Без пісні, музики й танцю важко уявити життя закарпатців. Чи то був жалібний і тужливий спів стомленої від непростого життя людини, чи нестримно-смілива пісня опришків. Чи ніжна колісанка, ласкава дівоча чи жартівлива коломийка – пісня лунала скрізь. У ній відобразилися визначні суспільно-політичні події й повсякденний побут, різноманітні почуття й настрої. Найкраще збереглися суто місцеві звичаї та фольклор у гірських районах. Один із найхарактерніших пісенних жанрів на Закарпатті – коломийки, коротенькі, переважно однокуплетні жартівливі співанки. У гірських районах Закарпаття – на Верховині й Гуцульщині вони домінують над усіма іншими пісенними жанрами.

Закарпатські народні танці характерні дрібними ритмічними рухами, які імітують стрибки через гірські потічки, камені чи повалені дерева.

Багата палітра закарпатських народних інструментів. Їхня унікальна колекція представлена в краєзнавчому музеї в Ужгороді, а їх звучання відтворюють учасники багатьох аматорських і професійних фольклорних колективів.

Коломийки – коротенькі пісні, які, як правило, не мають сталого змісту. Усе залежить від ситуації й уподобань самого

виконавця. Вони можуть використовуватися як приспівки до танцю. Виникли коломийки в середовищі пастухів і лісорубів, які, сидючи коло ватри довгими вечорами, розповідали один одному різні історії.

Власне у коломийках горяни дозволяють собі кпини, жарти й відверті залицяння. Ці співанки поширені на всій території Карпат як неодмінний атрибут кожної забави – від хрестин до весілля. Досить одного разу почути характерний речитативний наспів, щоб надалі безпомилково вирізняти коломийки з-поміж інших зразків народної творчості. Нові, створені в наш час коломийки є свідченням життєздатності цього жанру.

З часом первісне, магічне значення віршування поступилося розважальному. Але й донині справжнім майстром коломийок вважають того, хто складає їх експромтом, заплітаючи у рими все, що бачить, відчуває й думає. Сучасні коломийки зазвичай дуже дотепні. У своїх співанках горяни вміють посміятися над собою й пожартувати над іншими. А що їхній гумор доволі «перчений», то вже, вибачайте, така вдача.

Головну роль у народній музиці регіону виконує скрипка. Створює ритміку, гармонічне тло в музичній композиції й підсилює основу мелодії струнний інструмент цимбали.

Здавна жителі Карпат вчилися видобувати чарівні звуки, застосовуючи листя рослин, кору, луску тощо. Вони створили такі нескладні у виготовленні інструменти, як скосівка або тілінка.

Горяни зі стовбура модрини або ялини виготовляють сигнальні труби – трембіти. Це свого роду мобільний телефон минулого. Звук інструмента чути в горах на відстані десяти кілометрів. На них грали пастухи, збираючи худобу в отару під час вигону тварин на випас. Сьогодні майстрів, які виготовляють цей інструмент, залишилося зовсім мало, хоча технологія нескладна. Що тонші стінки в інструмента, то він краще звучить. Найдовші інструменти сягають чотирьох метрів.

Нині навряд чи ви почуєте в горах звук вівчарської трембіти. Найчастіше на них грають під час відкриття етнофестивалів або під час прийому важливих гостей.

Багатьом відомий спів карпатської сопілки. Окрім неї, для індивідуального музикування мешканці гір використовували дрімбу. Вона донедавна була одним з найпоширеніших інструментів.

Музику, співи, танці закарпатців можна побачити на концертах, ярмарках та під час фестивалів.

(455 слів)

За С. Степчуком

8. Захоплення

Добре, коли діти захоплюються. У захопленнях виховуються звички творчої людини, нахили, виробляється характер. Але багато що залежить від того, чим захоплюватися, чи вистачає в тебе волі довести до кінця розпочату справу. І біда, коли ці захоплення нерівні, поривчасті, носять випадковий характер. Сьогодні одне, а завтра інше...

Павло Миколайович, Миколин батько, добре це розумів, і тому його спершу турбувала синова неврівноваженість, широта захоплень. Тим паче, що мати Миколи ні в чому не відмовляла своєму улюбленцеві. Це вона виховала у маленького Колі любов до музики, яку він із вдячністю проніс через усе своє життя.

Згодом дуже часто музика ставала йому в пригоді, особливо титанічні твори Бетховена. А тоді, у дитинстві, Микола міг годинами просиджувати біля рояля і слухати, слухати... Хтозна, які думки, образи, мрії народжувались у його голові, які картини поставали перед очима.

Мати купила синові скрипку, запросила вчителя музики. Хлопчик досить старанно вчився і згодом непогано грав, але грав лише вдома, де йому акомпанувала мати і він міг дати собі волю. Та материнська скрипка і досі зберігається у квартирі прославленого академіка як дорогоцінна реліквія.

Проте марно сподіватись, що з Миколи виросте мрійний витончений музикант. Доля вготувала йому інше. І чималу роль у цьому відігравали його дитячі захоплення.

Їх можна було розділити на основні і другорядні. Останніми були малювання (згодом воно дуже знадобилося йому під час візуальних астрономічних спостережень), випилювання, випалювання по дереву. Основним же захопленням було спочатку повітроплавання, яке в той час хвилювало не лише Барабашова.

Микола разом з батьком почав з малого – з повітряних зміїв. Згодом у повітря почали підійматися його змії досить складних конструкцій. Нарешті було сконструйовано змія-велетня, завдовжки близько чотирьох метрів.

Якось у Анапі Микола запустив свого змія з ацетиленовим ліхтариком. Це було так несподівано для мешканців курортного містечка, що наступного дня місцева газета писала: «Сьогодні вночі над нашим містом пролетів літак невідомої конструкції, який освітлював собі шлях ліхтарем».

Від повітряних зміїв Микола незабаром перейшов до дирижаблів. Майже всі деталі він виготовляв сам. Винятком були лише ті, які в домашніх умовах зробити було неможливо.

Під час конструювання моделей електричних машин і телескопів у Миколи Барабашова виробилася характерна для нього риса, яка зберігалася все життя. Чим би не займався, над чим би не працював хлопець, усе робив він неквапливо, фундаментально. Для нього не було різниці між першорядною і другорядною роботою. Кожна деталь була важлива, коли справа заслуговувала на увагу. Не по роках зосереджений, він вражав усіх своєю наполегливістю.

Ця незвичайна цілеспрямованість Миколи Барабашова дала йому змогу закінчити фізико-математичний факультет Харківського університету. Він сконструював перший в країні спектрогеліоскоп, який зіграв чималу роль у розвитку Служби Сонця. Понад 15 років очолював Комісію з фізики планет Астрономічної ради Академії наук СРСР. Саме Микола Барабашов у квітні 1957 року відкрив Харківський планетарій. Йому належить низка наукових книжок і статей, присвячених вивченню фотометричних властивостей поверхонь Місяця, Марса, атмосфер Венери та Юпітера.

(456 слів)

За В. Красниковим

9. Символ щедрого таланту

В історії науки небагато імен, які були б відомі на світовому рівні, знані кожною освіченою людиною. Ім'я Софії Василівни Ковалевської – видатного вченого-математика, механіка і астронома, першої в світі жінки – професора й академіка, обдарованої письменниці, публіцистки – це справді символ щедрого таланту і яскравого, самобутнього характеру.

Софія вже з дитячих років писала вірші й була впевнена, що стане поетесою, виношувала навіть задуми кількох великих поем. Талановита і працелюбна, ще підлітком вона зробила кілька математичних відкриттів. Так, у дванадцятирічному віці, вивчаючи геометрію, власним, відмінним від класичного шляхом Софія вивела співвідношення між довжиною кола і його діаметром (число π). Двома роками пізніше вона сама розібралась у тригонометричних формулах із підручника фізики, який випадково потрапив до її рук.

На той час жоден вищий навчальний заклад царської Росії не приймав на навчання жінок. Єдиною можливістю здобути вищу освіту було виїхати за межі країни і вступити до закордонного університету. Однак для цього необхідно було мати паспорт, який дівчина могла отримати лише з дозволу батьків або ж узявши шлюб. Соня палко мріяла про навчання за кордоном, але батько був неприхильним до її бажань. У результаті

дівчині довелося вдатися до фіктивного одруження з молодим ученим-зоологом Володимиром Ковалевським. Згодом цей шлюб став щасливим.

Молоде подружжя переїхало до Німеччини, де Софія вивчала математику. Невдовзі вона стала улюбленою ученицею одного з найбільших тогочасних світових математичних світил, а вже 1874 року стався небувалий в історії європейської науки випадок – Геттінгенський університет заочно присвоїв 24-річній Софії Ковалевській ступінь доктора філософії й математики на основі трьох виконаних нею до цього часу наукових робіт, які викликали великий резонанс у наукових колах Росії і за її межами.

Проте ні високий науковий ступінь, ні загальне визнання її наукових заслуг, ні сприяння видатних учених, ані особиста енергія й кипуча діяльність не допомогли Софії Василівні одержати дозвіл на викладання. Повернувшись до Росії, Ковалевська відійшла від наукової роботи, бо не змогла знайти застосування своїм знанням.

Коло інтересів С. Ковалевської залишалося надзвичайно широким. Вона жваво цікавилася мистецтвом, літературою, багато сил і часу віддавала власній публіцистичній творчості.

Після трагічної загибелі чоловіка вона прийняла пропозицію про переїзд до Стокгольма працювати приват-доцентом у щойно відкритому тамтешньому університеті. Цей період життя став для Ковалевської періодом розквіту наукової й літературної діяльності.

Справжньою перлиною літературної творчості Ковалевської стали позначені великою, іноді суворою до себе й навколишніх правдивістю й водночас глибоким ліризмом автобіографічні нотатки «Спогади дитинства». Сповнені влучних алегорій, тонких спостережень, вони принесли авторці загальне визнання. Та все ж головною її цариною залишалася математика. У Стокгольмському університеті вона з великим успіхом читала лекції німецькою і шведською мовами, видавала науковий журнал. Ковалевська швидко стала улюбленицею шведської інтелігенції, її ласкаво називали «наш професор Соня».

Тоді ж Софію Василівну першою із жінок обрано членом-кореспондентом Петербурзької академії наук. Однак права викладати у вищих навчальних закладах Росії вона так і не одержала.

(450 слів)

За М. Кучинським

10. Першоджерела історичної пам'яті

Було літо 1113 року, теплий вітерець проник у вузьке віконце келії, приголубив стомлені повіки ченця, ворухнув довгою бородою. День за днем, місяць за місяцем, рік за роком старий чернець Києво-Печерського монастиря Нестор описував минувшину. Він не помічав, як спливає час. Історія заповнила Несторове серце. Тільки для короткого сну і скромної трапези підводиться він з-за столу, щоб відтак продовжити роботу над великим задумом: описати події від всевітнього потоку до сьогодні.

Літа зігнули спину, посріблили волосся, висушили колись здорове й сильне тіло. Від довгого сидіння, від скромного харчу (хліб, овочі й вода) слабнуло серце, зросталися суглоби, але Нестор зневажав поклик плоті. Прагнув завершити літопис. Про події за межами келії дізнавався від молодого монаха-послушника, який приносив йому хліб і воду. Невтішними були відомості: влада, гордіня й багатство роз'їдають душі людей. Скрізь чвари і неспокій. І ще одна новина: на великокняжому київському престолі новий князь – Володимир Мономах.

Історик і письменник Київської Русі, Нестор, мабуть, не до кінця усвідомлював, який неоціненний дар зробив він наступним поколінням! «Повість минулих літ» стала першоосновою вивчення історії нашого народу. Було чимало інших літописів тієї пори (за часів Ярослава Мудрого було закінчено найдавніше літописне зведення), але жоден з них своєю універсальністю, послідовністю не може зрівнятися з «Повістю минулих літ» Нестора.

Літописець розповідає про східних слов'ян, про землі, які вони заселяли. З особливою ретельністю описує Подніпров'я, зокрема, подорож по Дніпру апостола Андрія в I столітті н. е., коли він уподобав гори, на яких згодом виник Київ. Використовуючи джерела про ранні слов'янські племена, про заснування Києва, утворення могутньої держави на Сході Європи – Київської Русі, автор «Повісті минулих літ» витлумачив їх з позицій історика. Він не був апологетом князівської влади, тому на багатьох князів у нього критичний погляд. Звичайно, засновник Києва князь Кий, а також Аскольд і Дір, Ольга, Володимир і Ярослав, Борис і Гліб – гідні похвали. Передусім за їхнє служіння вітчизні. Нестор вважає, що кожен правитель має бути патріотом і миротворцем. Він високо цінує вміння монарха помиритися з ворожою країною (як це робив князь Олег, підписавши договір між Київською Руссю і Візантійською імперією 907 і 911 років), помирити князів, від-

вернути шляхом переговорів вторгнення ворожих племен на територію держави.

Упродовж віків історична хроніка киянина Нестора була прикладом єднання, патріотизму й поваги до інших народів. Літописець прагнув, щоб його читачі не тільки поринали в минуле, а й узяли з історії урок на майбутнє.

«Повість минулих літ» справила значний вплив на становлення історичної науки в Україні, Росії й Білорусії. Добре відома була вона в країнах Заходу. З XIV до XVIII століття було зроблено понад двісті списків літопису з незначними переробками й доповненнями. Інтерес до одного з найповніших літописів Київської Русі супроводжувався зростанням уваги до особи його автора. А мешканці Києво-Печерської лаври від покоління до покоління берегли пам'ять про Нестора – одного з найвизначніших діячів Київської Русі.

(454 слова)

За Д. Степовиком

11. Реймське євангеліє

Реймське євангеліє – маловідомий книжковий раритет, створений у першій половині XI століття й тоді ж назавжди вивезений з України. Але нині нам належить не стільки шкодувати за ним, скільки пишатися. Адже книга ця стала, як це не дивно звучить сьогодні, однією з найцінніших духовних реліквій французького народу. Книга, яка найбільше цитується за кордоном у контексті історії Франції, має безпосереднє відношення і до української історії, бо пов'язана з іменами Ярослава Мудрого і його знаменитої доньки Анни.

За радянських часів пройшов на екранах кінотеатрів фільм «Анна Ярославна – королева Франції». Багатьох глядачів, безумовно, привернув увагу один епізод у цьому фільмі: після урочистого прийому на території Софії Київської високоповажного посольства з далекої Франції Ярослав Мудрий дає останні розпорядження щодо посагу своїй наймолодшій доньці Анні, яка має виїжджати до далекої країни як майбутня дружина французького престолонаслідника. Одним з перших як найдорожчий подарунок Анні Ярослав Мудрий назвав Євангеліє, написане зовсім недавно для великокняжої бібліотеки тогочасною давньоукраїнською мовою й опрацьоване в позолочені прикраси.

Виявляється, цей епізод з фільму – достовірний історичний факт, який у майбутньому мав цікаву й неоднозначну інтерпретацію цілої низки зарубіжних істориків.

Анна Ярославна привезла подаровану батьком книгу до невідомої їй Франції 1050 року. Це давньоукраїнське Євангеліє, як засвідчують дослідники, було написане в Києві

спеціально для Анни, бо її ім'я вказане в самому рукописі. Створена кирилицею, книга довго нагадувала доньці Ярослава Мудрого про її далеку Батьківщину. Вона присягалася на цій книзі, ставши незабаром королевою Франції. Можливо, це з її доброї легкої руки, покладеної в урочистий момент коронації на сторінки батькової книги, наступні королі Франції започаткували цю традицію – присягу на вірність своєму народові, засвідчену на привезеному з Києва Євангелії.

Після смерті Анни Євангеліє якийсь час зберігалось в королівських палатах. Та ось майбутній король Чехії Карл IV вивозить цю духовну реліквію до Праги. З добрими намірами, аби прислужилася вона чеському народові, він дарує книгу одному з монастирів своєї столиці.

Незабаром заново переписана книга, уже з доданим чеським варіантом, знову опиняється у Франції, у місті Реймсі (звідси назва – Реймське), а в 1793 році знову зникає з архівів. Після закінчення революції її віднаходять, і вона вже назавжди прописується в Реймській бібліотеці.

Один з аргументів, який переконливо засвідчує українське походження цієї унікальної книги, – кольори ініціалів, заголовних літер і різноманітних заставок, якими завжди славилися київські рукописні шедеври. І, безумовно, мають рацію ті дослідники, які вважають, що саме в ці художні деталі творці вкладали своєрідний національний код свого народу, особливості його світосприйняття й мислення. У художньому оформленні Реймського євангелія переважають сині, жовті і малинові кольори – барви, які були на прапорах Київської держави, а відтак і козацької України.

Хто тільки не «присвоював» собі це Євангеліє: і чехи, і словаки, і греки, і росіяни. Та й серед самих українців, як зазвичай і в інших принципових питаннях вітчизняної історії, теж досі немає єдиної думки щодо історії цієї літературної пам'ятки.

(460 слів)

За М. Тимошиком

12. Скарби Довбуша

Якщо вам доведеться побувати в Карпатах, то тутешні люди обов'язково покажуть вам місця, так чи інакше пов'язані з героєм карпатських легенд – опришком Олексою Довбушем, якого довгий час вважали міфічною постаттю, збірним образом народних месників, справедливих розбійників, карпатських робін гудів, які ходили тутешніми горами триста років тому.

Завдяки зусиллям історика Володимира Грабовецького герої народних легенд і переказів Довбуш з'явився перед нашими сучасниками як реальна особа, яка жила й діяла в цілком конкретний час. Працюючи з архівними документами, професор Грабовецький склав найточнішу хронологію й географію походів Довбуша у 1738–1745 роках. Але самих задокументованих фактів із життя легендарного опришка для людей завжди було замало. Народ потребував більше інформації про улюбленого героя й сам брався створювати його біографію, унаслідок чого виникло безліч легенд, пісень і переказів, найцікавіші з яких, звичайно, стосуються Довбушевих скарбів.

Хоча поважні науковці лише ніяково усміхаються на пропозицію дослідити ймовірність існування опришківських скарбів, але легенди про Довбушеві комори із золотом, заховані в карпатських лісах, продовжують бентежити уяву. Часом народні перекази дивовижно переплітаються зі свідченням істориків, тож, мабуть, істина про Довбушеві скарби лежить десь посередині між легендами та історичними фактами.

10 червня 1895 року газета «Діло» повідомила, що якийсь старий дідок із Угорщини підмовив гуцульських селян шукати Довбушеві скарби, місцезнаходження яких йому начебто відоме. Заінтриговані гуцули взялися за лопати і, керуючись указівками старого, викопали довгу нору, але скарбів тоді так і не знайшли.

Таких шукачів опришківського золота було досить в усі часи. Ще більше у Карпатах знайдеться людей, які перекажуть почуті від дідів і прадідів історії про пошуки Довбушевого скарбу.

Легенди дають своє пояснення того, чому Довбуш закопував скарби в землю. Оповідачі розказують, що, відібравши золото в багатих, Олекса роздавав частину селянам, а те, що залишалося, ховав. Місце схову в легендах майже завжди пов'язане з якоюсь прикметною ознакою ландшафту – оригінальним каменем, старовинною криницею тощо.

Історичні джерела не дають підтверджень непомірних багатств опришків. Зрештою, Довбуш ніколи не став би всенародним улюбленцем, якби метою його діяльності було примітивне бажання збагатитися. Відібрані у багатіїв харчі, зброя й гроші були потрібними опришкам лише для того, щоб проіснувати під час лісового партизанського життя. Надлишок здобичі, безумовно, заважав маневрувати опришківським загонам. Лишки або роздавалися селянам, або просто закопувалися в горах.

Порівнюючи історичні факти, географію походів Олекси Довбуша з тими легендами, які стосуються опришківських скарбів, можна дійти цікавих висновків. Знаючи звичку опришків залишати лишки скарбів у лісових сховах, цілком можна припустити, що якась дециця там залишилася до наших часів.

З уст місцевих краєзнавців довелося почути ще одну версію подальшої долі скарбів Олекси Довбуша. Кажуть, що після смерті свого ватага побратим Довбуша Іван Бойчук забрав частину опришківського золота і відвіз його на Запорозьку Січ. На ті гроші начебто було озброєно козаків. А пізніше, коли гетьман Полуботок відвозив запорозькі клейноди до Лондона, то разом з ними до Туманного Альбіону попливли й залишки Довбушевих скарбів.

(456 слів)

За Б. Вінтоняком

13. Коштовні пам'ятки Київської Русі

Про величезну роль Києва як столиці однієї з найбільших східноєвропейських держав Середньовіччя свідчать не тільки літописні повідомлення, залишки архітектурних споруд, а й велика кількість знайдених у ньому скарбів. Це – неоціненне джерело для вивчення історії, політики, економіки, торговельних зв'язків, соціального устрою, духовного розвитку і культури. Особливе значення мають матеріали скарбів у дослідженні давньоруських ремесел. Знайдені коштовності також указують на певні події, пов'язані з міжкнязівськими усобицями і навалами кочових степових орд.

Поняття «київські скарби» для світової науки й культури стало синонімом найвеличніших досягнень першої східнослов'янської держави. Виявлені в Києві коштовні знахідки містять майже третину всіх скарбів, знайдених на території Київської Русі. Це не просто предмети побуту або ювелірні прикраси, виготовлені з дорогоцінних металів, це виняткові пам'ятки історико-культурної спадщини однієї з найвеличніших середньовічних держав Європи. Серед них – сотні безцінних виробів, у яких відображено не тільки технологію далекої епохи, її досягнення в ювелірному ковальстві, литві, техніках емалі, чорніння, карбування, гравірування, а й, найголовніше, передано яскраві образи перехідної епохи від язичництва до прийняття християнства. Особливо часто трапляються зображення Ісуса Христа, Богородиці, архангела Михаїла, архангелів, святих апостолів, а також яскраві образи первісної доби давніх слов'ян.

Майже всі скарби в Києві знайдено на забудованій у давні часи території міста, і цілком імовірно, що їх закопували в

окремих садибах їхні власники або в місцях, прилеглих до церков і монастирів.

Більшість київських скарбів складається з ювелірних жіночих прикрас, виготовлених із золота й срібла. При цьому спостерігається значна перевага срібних ювелірних виробів. Це взагалі закономірність для всіх скарбів середньовічної Європи, коли золота було дуже мало, а срібло добували в багатьох країнах. Золото в європейських країнах з'явилося тільки після відкриття Америки наприкінці XV – на початку XVI ст. У Київську Русь воно потрапляло переважно через Візантійську імперію, а срібло – зі східноєвропейських та азіатських країн, зокрема від арабів.

Деякі скарби містять монети Візантії, арабських і європейських країн, Київської Русі. У Києві знайдено близько одинадцяти тисяч арабських монет, майже двісті візантійських і незначну кількість монет західноєвропейських країн. Великий інтерес викликають знахідки майже унікальної монетної гривні так званого особливого київського типу, що являла собою зливок срібла певної форми й ваги. На території Києва виявлено близько двохсот знахідок срібних і золотих гривень, здебільшого саме київського типу. Монетні скарби дають змогу не тільки робити точніші висновки про заховання скарбів, а й вивчати торговельні зв'язки Київської Русі з іншими країнами.

Накопичення коштовностей відбувалося в заможних сім'ях. Це були жіночі прикраси, які передавалися у спадок від одного покоління до іншого. Найімовірніше, що в мирні часи ці родинні коштовності зберігалися вдома. На випадок небезпеки їх перекладали в горщик або мідний чи бронзовий казанок, заливали воском для кращого зберігання речей і ховали поряд із будинком у землі.

Більшість предметів скарбниці Київської Русі зберігається в Музеї історичних коштовностей України в Києві.

(443 слова)

За М. Русяєвою

14. Мистецтво спілкування

Як відомо, взаємини з людьми можуть обмежуватися по-смішкою, кивком голови та іншим жестом, але найчастіше – це привітання, а далі – жвава розмова або поважна бесіда. Якщо художники мислять образами, музиканти – звуками, учені – почуттями, то всі разом, а з ними й решта людства, послуговуються мовою, словом як основним засобом вияву наших думок. Зрозуміло, не можна навчитися думати, не вмюючи говорити, і навпаки.